

Hideg Éva
JÖVOKUTATÁSI PARADIGMÁK
akadémiai doktori értekezésének bírálata

Készítette:

Tóthné Szita Klára
2011.

A 222 oldalas dolgozat 5 fejezetben tárgyalja a jövőkutatási paradigmákra vonatkozó több mint két évtizedes kutatásának eredményeit, a jövőkutatás eddigi történetének paradigmatisztikus szintézisét, és új megállapításokat tartalmaz. Hideg Éva A Kuhn által bevezetett paradigma fogalomból kiindulva a paradigmát, a jövőkutatás művelésének szakmai kritériumrendszereként értelmezve használja fel hogy a tudományterületen a tudományos világfelfogás, a gondolkodásmód és a módszertan fejlődését, a különböző paradigmák együttélését és versenyét, valamint azoknak az adott tudományterület, vagyis a jövőkutatás fejlődésére gyakorolt hatásait elemesse.

A dolgozat a jövőkutatás módszertana és a jövőkutatás tárgya szempontból is izgalmas kérdéseket feszeget. A szerző választ keres arra, hogy milyen tudománnyá vált a jövőkutatás a paradigmaváltások révén és a paradigmák versenyében. A disszertáció a jövőkutatás szemszögéből új oldalról vizsgálja a tudományos diszciplína helyét, szerepét a tudományok között és a kor problémáira adandó válaszok vonatkozásában is új megközelítéseket alkalmaz, amely hozzájárul a tudományos diszciplína jelenkori tárgyszerűbb megítéléséhez is.

A dolgozat *hiánypótló* abban a tekintetben, hogy tudományelméleti alapon a metatudomány segítségével tárja fel azokat az összefüggéseket, amely a tudományos diszciplína létrejöttét, fejlődését és paradigmatisztikus változatát elénk tárja. A *szisztematisztikus kutatásához megválasztott metaelemzés maga is egy viszonylag új kutatási módszer*. Módszertanilag a már meglévő kutatási eredmények újraértelmezése, új szempontok szerinti vizsgálata új színfolt a jövőkutatásban, és ezáltal tartalmában is hiánypótló monográfia született, amely e tekintetben nemcsak hazai, de nemzetközi vonatkozásban is új. Ismereteim szerint csak a finn Tuoma Kuosa (2009) készített „Towards the dynamics paradigm of futures research” (a jövőkutatás dinamikus paradigmái felé) címmel egy nagyobb lélegzetű dolgozatot, amelyben a jövő problémáinak filozófiai és rendszerelméleti alapon történő megfelelését sokoldalú megközelítéssel és módszerekkel igyekszik boncolgatni, a rendszerszemlélet paradigmáinak változásán keresztül, de nem foglalkozik magának a jövőkutatásnak a paradigmáival és változásának mélyreható okaival.

A *kutatásban új elemeként* értelmezhető az is, ahogy a problémát megközelíti, és továbbfejleszti a komplex metaelemzési módszertanát, azzal, hogy elemzés tárgyát képezi az is, hogy az egy tudományterület paradigmáival és paradigmadinamikájával foglalkozó metaelméleti kutatás

- milyen összetevőkből állónak tekintse a paradigmát,
- miként végezhető el a paradigmák rekonstrukciója,
- hogyan kapcsolható össze a paradigmák összehasonlító és dinamikus elemzése,
- az alulról fölfelé építkezés és a jelenleg létező paradigmák evolúciós mintázatának vagy paradigmaterképének elkészítése után hogyan lehet eljutni a lehetséges és megvalósítható új paradigmákhoz,.

Részletes értékelés

A dolgozat első 40 oldala ***a paradigma fogalma és metaelméleti kutatásának módszertanát*** mutatja be. A fejezet tudományfilozófiai és rendszerszemléleti alapon veszi vizsgálat alá a tudományos kutatás paradigmáit. A kutatás tárgyát képezi a metaelemzés módszertanán belül egy dinamikus paradigma térkép felvázolása is. A metaelemzés során a paradigmaterkép összetevőiként fellelhető szakirodalmi utalásokat kiegészíti *a kutatás tárgyának, céljának és feladatának egymással összehangolt megfogalmazásával, mint két külön paradigma összetevővel*. A kutatás tárgyát ontológiai jellegű összetevőnek, míg a kutatás célját és feladatát inkább episztemológiai és axiológiai vonásokat hordozó összetevőnek tekinti. Ezeket az elemeket tovább bontja módszeralkalmazási és metodológiai elvek szerint, hogy segítse a jövőkutatási paradigmák jobb megértését. Ebben a fejezetben kitér arra hogy az egyes kutatók miként vélekednek a paradigmáról. Egyet lehet érteni Hideg Éva álláspontjával, miszerint a metaelemzések alapján megállapítja, hogy a fogalom konkrét tartalma csak egy adott időszakban érvényes, s a dinamikus vonása miatt lehet jól használni a tudomány történetének és fejlődésének bemutatására. A dolgozat első fejezete így megalapozza a kutatás tárgyának módszertani hátterét és bemutatja a jövőkutatási paradigmák komplex dinamikájának vizsgálatához továbbfejlesztett metaelemzési módszertan kialakítását.

A komplex paradigmadinamika feltárása érdekében a 37. oldalon világosan felvázolja a jövőkutatási paradigma és környezete kapcsolatrendszerének modelljét, mint annak alapját, hogy *milyen külső és belső okok miatt változtak és változhatnak jelenleg a paradigmák a jövőkutatásban*. Továbbmenve annak érdekében, hogy a komplex paradigmadinamikában a múlt és a jelen valós idejű történéseinek logikája és sajátosságai a jövővel, pontosabban a jövőről a jelenben formálódó elgondolásokkal együtt is megmutatható legyen, szükségesnek tartja, hogy az a lehetőségtér is feltárható és vizsgálható legyen, amelyben a paradigmadinamikai folyamatok végbemehetnek, és erre is felvázol egy modellt.

Világos képet kapunk a jövőkutatási paradigmák metaelméleti kutatásának módszertanáról, a jövőkutatási komplex metaelemzés módszertani sajátosságairól és a jövőkutatási paradigma fogalmának operacionalizálásáról és dinamizálásáról. Ezek a módszertani fejlesztések jelentik Hideg Éva kutatási eredményeinek egyik fő értékét. Hasznos lett volna egy értelmező szótárt is megadni a dolgozat végén a fejezetben említett fogalmak értelmezésére.

A második fejezet ***„A paradigma kialakulása, paradigmaválság és kiütkeresés a jövőkutatásban”*** címet kapta. A fejezet tanulmányozza, hogyan vált paradigmával rendelkező tudományterületté a jövőkutatás. A fejezet bemutatja a jövőkutatás mint önálló diszciplína paradigmáit a tudomány terület dinamikus fejlődésével összefüggésben. Hideg Éva egészen a 40-es évektől *Flechtheimtől*, a jövőkutatás kialakulásától követi és mutatja be a tudományterület fejlődést és az egyes szakaszokhoz tartozó paradigmákat, illetve azok hiányát a kezdeti időszakban. A szerző szerint a prognosztika is fontos szerepet töltött be a jövőkutatás önálló tudománnyá válásában. *„A jövőkutatás felfutása nem önálló paradigmájának kidolgozásával kezdődött, hanem előrejelzések és jövőképek kidolgozásával, ahol az új feladatok megoldásával együtt és egyidejűleg foglalkoztak az elméleti és a módszertani kérdésekkel, valamint a módszeradaptációkkal és -fejlesztésekkel. A fejezet történeti áttekintést ad a jövőkutatás fejlődéséről, -amit korábban már több szerző is áttekintett és erre Hideg Éva is utal tanulmányában (Gidai, Nováky, Besenyei, (1977), Nováky*

(2003)) - de az újdonságtartalom itt a paradigmatis megközelítésben van. Bár a szerző magas is megjegyzi, hogy a paradigmadinamika bemutatására irányuló metaelméleti kutatás nem képes minden jövőbeni lehetőség megmutatására és végiggondolására, mert korlátot jelent a vizsgáló személy szubjektivitása, tudásának és problémaérzékenységének behatárolása, és az is problémát jelenthet, hogy a probléma érzékelése más lehetőségterben másféle komplex paradigmát eredményezhet.

A szerző új kutatási eredménye a jövőkutatási paradigma dinamikus mátrixsémájának felállítása, amelyhez Guba és Lincoln (1994) topológiáját és Heron és Reason axológiai kérdésköreit is figyelembe vette, de ezeket ki is egészítette. A paradigmamátrix összetevőire jellemző sajátos tartalom két részből épül fel. A 44. oldal 2-es táblázatában hasznos lett volna, ha a szerző feltünteti, hogy a táblázat saját szerkesztése, amely a szövegből ugyan egyértelműen kiderül, hogy a szintetizáló kutatási eredmények alapján jött létre, mégis egyértelművé tenné az olvasó számára a kérdést. ***A jövőkutatás fejlődésével kapcsolatban figyelemreméltóak a paradigmamátrix egyes összetevőinek vizsgálatára vonatkozó megállapításai***

A harmadik fejezetben az ***új paradigmák bemutatására kerül sor.*** A disszertáció nagy hangsúlyt fektet le a paradigmakutatásra, a jövőkutatás fejlődésében is nyomon követi a paradigma változásait. Ez a fejezet a szerző dolgozatának egyik legértékesebb része. Ezek az új paradigmák azokból a kutatásokból alakultak ki, amelyek reagálni tudtak a posztmodern korszakváltásra és posztmodern tudományosság terjedésére. Mindez a posztmodern korszakváltással a globalizáció felerősödését és a lokalitás felértékelését is magával hozta, amelyben az egyik kiemelt kérdésként a környezeti kérdések jelennek meg. Az új paradigmák kialakulásának folyamatában rendkívül fontos szerepe van a társadalmi aktorok az úgynevezett stakeholderek kutatásokba való bekapcsolódásának. Az új paradigmák két fejlődési vonulata rajzolódik ki: az egyik az evolúciós paradigma, a másik a kritikai jövőkutatás Paradigmája.

Az evolúciós paradigmában a valóságfelfogás a kutatási tárgy, cél és a feladat, és ez szervesen összekapcsolódik az általános evolúciós elmélet világfelfogásával, amely a XX. század tudományos elemzéseinek olyan szintetizálása, amely a változásokra, a kialakulásukra és átalakulásukra a valamivé válásra ösztönzi. Az általános evolúciós elmélet lényegét annak fejlődési folyamatában és a tér és idő viszonyában vizsgálja a szerző, azt is nézve, hogy statikusak vagy irreverzibilisek a folyamatok. Az általános evolúciós elmélet a jövőkutatás fejlődésére alapvetően azokat a komplexitásokat emeli ki, amelyek szerves része az ember és a társadalom. Itt az ember érző, gondolkodó, tevékeny és különböző társadalmi szervezeteket és kultúrákat alkotó emberi minőség evolúciója, amely valójában az evolúciós jövőkutatás tárgyát képezi.

A feladat az, hogy kommunikálásra alkalmas és evolúciósan is lehetséges jövőket állítsanak elő. Ehhez az új paradigmához és a feladatok megoldásához is új módszer kapcsolódik, amely részben az általános evolúciós elméletből, részben a társadalom-kutatásokból építkezik, illetve régi jövőkutatási eljárásokat újít meg, vagy éppen újakat fejleszt, de a módszerfejlesztés még jelenleg is folyik. A középpontban a múlt, jelen és jövő evolúciós mintázatának sokoldalú vizsgálata áll. A minőségileg eltérő jövő a társadalom instabilitási időszakában jelennek meg, amikor a bifurkációs mechanizmusok kialakulására is lehetőség nyílik. Ami lehet technológiai

fejlődés által elindított, külső vagy belső politikai konfliktusok által elindított, vagy társadalmi és gazdasági válságok által generált. (TCE bifurkáció)

Mindezeknek a fejlődési vetületét logikusan végigvezeti, és lényegei elemeit bemutatja a szerző. Gyakorlatilag ide kapcsolódik Hideg Éva és szerzőtársai által a rendszerváltás időszakára adaptált komplex evolúciós társadalom fejlődési alternatívák feltárásai, amely jó lehetőséget adott az objektív statisztikai adatokra, tényfeltáró elemzésekre támaszkodó jövő vélekedés összekapcsolására, hogy egy lehetséges jövőformálása megvalósulhasson. Ezzel szoros összefüggésben a kidolgozott fejlődést alternatíva készítési eljárás gyakorlatában a gyenge jelek kutatásának nagyobb hangsúllyal történő megjelenése is jellemző.

Valójában tehát az evolúciós jövőkutatás a jövőkutatásban korábban meghonosodott módszereket új kontextusba holisztikus szemléletmódban használja, és ehhez kapcsolódik a megújított foratókönyv írása is, amely széles körben elterjesztette az evolúciós modellek alkalmazását.

A kritikai jövőkutatás célja a jövő sajátosságainak kifejtése, olyan céllal jön létre, hogy új jövőfelfogást mutasson fel, a jövőkutatás művelése és a társadalmi aktorok jövő elgondolásának formálása között, melyben a humán nézőpont fő szerepet kap. A kritikai jövőkutatás az ezredforduló táján vált általánossá, és széles körben alkalmazott kutatási módszerként, amelynek lényege, hogy a folyamatosan konstruált és a jövő tudatában értelmezett jövő, a kiterjesztett jelenben létezik és funkcionál. Ez a jövő hat a jelenre és szerves része az életszabályoknak. A kritikai jövőkutatás, mint a jelenben létező jövő az emberi előrelátás legfejlettebb formája. Fontos, hogy különböző idősíkokat különböztet meg, mint múlt, jelen és jövő és az idősíknak a jelenben, az agyban a kognitív interpretációban és pszichikumban léteznek, és állandó interakcióban vannak. Általában hosszú távú forsightok készítésében jelennek meg, és ebben az emberi előrelátás funkciója a megmaradás a továbbélés a lét továbbvitele gyakorlatilag a kritikai jövőkutatás, az ember jelenidejű létezésének és jövőre orientáltságának egységét középpontba állítva a komplex humán téridő fontosságát és valóságos létét hangsúlyozza.

A kritikai jövőkutatás tulajdonképpen posztmodern értelemben megjelenő új kihívásokra ad választ, mivel a passzív vizsgálódás helyett a jövőkutatásának folyamatába beviszi a közvetlen jövőalakítási funkciót annak révén, hogy valamely konkrét gyakorlati probléma megoldásához igénybe veszi azoknak az érintettek a közreműködését, akik a jövőben hozzájárulnak a probléma megoldásához, illetve érdekeltek lehetnek a probléma megoldásában.

A kritikai jövőkutatásnak mély és sokrétű ismerettel kell rendelkeznie a társadalomról és annak mozgásáról. Mint gyakorlati jövőkutató jó magam is találkoztam ezzel a kérdéskörrel, amikor a stratégiát a fenntartható háztartásokra projekt keretében hosszú távú 2050-re vonatkozó stratégiák kimunkálásával foglalkoztunk és ebben az érintettek bevonása mellett a szakértőkkel együtt készületek scénáriók kidolgozása jelent meg. A kritikai jövőkutatáshoz kapcsolódó Sushouse projekt módszertani újszerűsége is abban mutatkozott meg, hogy újszerűen kombinálta az érintettek azonosítását és munkába történő bekapcsolását a workshopokat a scénárió írást, a környezeti és gazdasági hatásvizsgálatot, valamint a fogyasztói elfogadás mozzanatait. (Tóth 2003)

Hideg Éva számos szerző munkásságára hivatkozva értelmezi a jövőorientáltság tér-idő jelenségét is, abból a szempontból, mint egy empirikusan vizsgálható kategóriát. Helyesen foglalkozik a fizikai jövőkutatás azon kérdésével, amely a jövő gondolatok formálását és

átformálását jelenti. Ez, mint transzformációs ciklus ugyancsak módszertani fejlődés-fejlesztés alapját képezi, amelyben a stakeholderek közösségi szintű jövőt formáló gondolatai be- és összekapcsolódnak a jövőformálásába. Gyakorlatilag ebben a transzformációs ciklusban lép be a participáció kérdése is, amely a Magyarország 2025 kutatásban is felszínre került (Nováky 2011). A participativitás elméletének alkalmazásával a lehetséges jövő alternatívák kimunkálásában mindazok részvételére szükség volt, akiknek a jövőjével foglalkozó, akiktől elvárható, hogy közreműködnek a megvalósításban, és akik várhatóan abban az irányban élnek majd, amelyet közösen kialakítunk, és itt mint ahogy Hideg Éva is hangsúlyozza disszertációjában a stakeholderek közösségi szintű jövőformáló gondolatai rendkívül fontosak.

A kritikai jövőkutatás paradigmájának gyakorlati példája széles körű, mint ahogy a szerző is utalt rá, mint az előrejelzések legmagasabb szintű formája. *Ugyan a szerző a gyakorlati alkalmazás tekintetében egy olyan projektet emelt ki, amelyben önmaga is aktívan résztvevő, hasznos lett volna legalább felsorolás szinten említeni, hogy milyen projekkel találkozhatunk a gyakorlatban. Illetve hasznos lett volna azokat a kritikai jövőkutatási paradigma mátrixhoz is hozzákapcsolni, méginkább érzékeltetni a különbséget az evolúciós paradigmák között, a mátrix összetevők jövőfelfogásában a jövőkutatás tárgyában, a módszertani jellegben és a jövőkutatási eredmények jósága tekintetében.*

A szerző azt írja, hogy a kritikai jövőkutatásnak létezik, de még sincs aktuális jövőfelfogása. Szerinte a jövőkutató résztvevő megfigyelőként befolyásolhatja a jövőről gondolkodást, eljárásokat fejleszt, és tud alkalmazni a különféle jövőformáló gondolatok kidolgozására de a tárgyban és térben eltérő kritikákból és workshop produktumokból nem lehet egyetlen jövőfelfogást szintetizálni, csak alternatívákat lehet megfogalmazni. Viszont a kritikai jövőkutatók felelőssége, hogy ezek az alternatívák milyen módon körvonalazódnak, és a future workshopokon keresztül az érintettekkel milyen korrekciókat kell végrehajtani, és az így kialakult jövőfelfogásnak milyen stratégiai konkrét javaslattevési lépéseivel lehet eljutni a lehetséges jövő kialakításához. Tehát a jövőkutató felelőssége a jövő elképzelések kialakulásának segítése mellett véleményem szerint a lehetséges jövő megvalósításának a támogatásában is megtestesül.

A kritikai jövőkutatás művelőinek a szerző szerint nem aktuális jövőfelfogásuk van, hanem akcióprogramjuk és folyamatos kritikai tevékenységet jelent részükről továbbá a participatív forszithek módszertanának fejlesztése is megjelenik. A kritikai jövőkutatásban, tehát a múltat és jelent is magában ötvöző jövő jelenidejűsítése a jellemző. Vagyis a múlt jelen, jövő az aktorok megélt élethelyzetével hozható szoros összefüggésbe, azok mentális akciójában és reakciójában. A vak folt ebben a paradigmában az, hogy az egyes aktorok jövőfelfogása hogyan befolyásolja más érintettek jövőfelfogását, ezzel nem foglalkozik és ugyanígy vak foltnak tekinthető az, hogy az elfogadható, vagy kívánatos jövőfelfogások hatása, ez nem képezheti a kutatás tárgyát a paradigmában.

A IV. fejezetben bemutatott *paradigma dinamikára vonatkozó metaelemzés és a paradigmaváltás jellemzői szintén a szerző új kutatási eredményének tekinthető.*

A szerző leszögezi, hogy a paradigmaváltás elősegítette, hogy a jövőkutatás pontosabban egyértelműbben határolja be azt, hogy milyen látásmódban, milyen módon és hasznosíthatósággal foglalkozik a jövővel. Kitér arra is, hogy ez a paradigmaváltás más, mint a Kuhn-i értelmezései paradigmával, mert itt a régi pozitivista paradigmát két új paradigma váltotta fel, miközben maga a pozitivista paradigma szerinti jövőkutatás is folytatódott. A jövőkutatás interdiszciplináris tudomány, a kutatás megjelenésétől kezdve, ami abból adódik,

hogy a jövő maga is komplex jelenség, amelyben szinte minden tudományterület érintett és érdekelt lehet, és a jövőkutatás az a tudományterület, amely a jövő komplexitásának tanulmányozására szolgáló tudományos elméletek és módszertanok szisztematikus fejlesztésére vállalkoznak.

A **pozitivistá paradigma** révén vált a jövőkutatás interdiszciplináris tudományterületté, amelyben saját módszertani rendszere alapján kapcsolta össze a tudományos és a szubjektivitástól megtisztított szakértői ismereteket. De ezt az interdiszciplinaritást a paradigmaváltás után is megőrizte, bár át is alakította. Miként új paradigma a humán tényezőre helyezett nagyobb hangsúlyt a humán tudományok jövőkutatásba történő intenzívebb bekapcsolódását segítette elő. Az evolúciós paradigma a kulturális evolúció nyitottságát és az emberi alkotást hangsúlyozva komplex dinamikai mintázatot különböző kontextusokban történő tanulmányozását, szaktudományi ismeretekkel integrált modellépítéssel oldja meg. A kritikai paradigma viszont a jövőre vonatkozó új tudás termelésére koncentrál, azáltal, hogy különböző természetű jövőtudásokat újabb jövőtudást generálás révén valósítja meg összekapcsolva ezeket a tudományos területeket. Ez jól megfigyelhető, hogy a paradigmaváltás utáni időszakban a jövőkutatás is intenzívebben kapcsolódik más interdiszciplináris területekhez és kutatásokhoz, és nemcsak önálló interdiszciplináris területként működik.

Így a három paradigma együttesen olyan paradigma készletet jelent, ahogy ezt a szerző is nagyon helyesen fogalmazza meg, hogy ezek segítségével a jövőkutatás három különböző típusú gyakorlati előrejelzési és forsihht feladatot tud megoldani. Bár a paradigmák különböznek egymástól, az értelmezési tartományokban fellelhető közös területek hasonlóságot is hordoznak. Így a paradigma összetevők mentén nagyon jó összehasonlításokat tud tenni maga a szerző is, az összetevők értelmezési tartományok vizsgálatával és ezek segítségével a jövőkutatási paradigma variánsok képzésére is ad egy összefoglaló táblázatot.

A dolgozat jövőkutatási pradigmavariánsok képzésére vonatkozó táblázata annak ellenére, hogy a szerző a 1.3.2. pontban bemutatott paradigmajelölés felvázolását alkalmazta és erre utal is, a táblázat könnyebb megértését segítené, ha az egyes jelölések tartalmát ismételtén bemutatná. A paradigmakutatásban kevésbé jártas kutatók számára nehéz értelmezni, mit is jelent a módosított C_i átértelmezése, vagy $E_{(j+1)t}(C+a)_i(t)$. A paradigma variánsok képzése és ennek megértése egy részletesebb leírással könnyebbé válna. Ugyanígy amikor a paradigmaváltások a jövőkutatás művelésében kerülnek bemutatásra a táblázatban nehezen értelmezhetők az egyes variánsok változásának vizsgálata, amikor a paradigma összetevők csak számot tartalmaznak, a változások pedig pozitív negatív előjellel értelmezendők. A paradigmavariánsok és paradigmaváltások kapcsán új információt kapunk az egyes paradigmákban megjelenő vak foltok változásában is. A szerző szerint az evolúciós paradigma vak foltja nem foglalja magában a jövőben kialakult jövő elgondolások hatását, a valós egyidejű jövőre és jelenre és a jövő múltjának értelmezésére. A kritikai paradigma vak foltjainak felszámolásához a jövő a jelenben a jövő felfogást ki kellene bővíteni a jövőnek olyan időtartományaival, mint a jelenbeni jövő a múltban és a jelenben, valamint a múlt és a jelen a jövőben. A kritikai paradigma vak foltjainak felszámolható lenne a paradigma összetevőinek más paradigmák különböző értelmezési tartományok összetevőivel történő egyesítése révén, azaz paradigmavariánsok képzése segítségével. Tehát mindkét paradigma vak foltjai felszámolhatók a jövőfelfogás értelmezési tartományának bővítésével és

értelmezési tartományaiban különböző paradigma összetevők egyesítésével és az összetevők átértelmezésével. A vak foltok metaelemzése a paradigmafejlesztése, olyan elméleti, módszertani fejlesztéseket indikál, amelyek a jövőkutatás megújítására is hatással vannak. Amikor a szerző a jövőkutatás eddigi fejlődésének mintázatát vizsgálja akkor ismételten rávilágít azzal, hogy hogyan válik normál majd posztnormál tudománnyá a jövőkutatás. Ennek következtében maga a jövőkutatás is és annak fejlődése az alternatív paradigma verseny hozadékaként jelenik meg. Így a jövőkutatás művelésében kezdetek óta jelen van egy variációs szelekciós elvű fejlődés és egy új típusú jövőkutatási gyakorlat kialakítása.

Az ötödik fejezet a további paradigmaváltozások lehetőségelemzésén, és azon belül az integrált jövőkutatás lehetséges és megvalósítható paradigmatisztikus értelmzésén át haladva jut el **a jövőkutatási paradigmák komplex dinamikus paradigmatisztikájának** megrajzolásáig.

Részen a lehetőségtér komplex elemzésével a szerző a kibontható jövőbeli lehetőségeket taglalja. Részen a paradigmaverseny nemkívánatos változásait figyelve, a paradigmavariánsok előállítását és azok gyakorlati felhasználását alapul véve, úgy gondolja, hogy a dinamikára ható tényezők alapján a lehetséges jövőt aszerint minősíthetjük, hogy azok miként hatnak a jövőkutatás feladatmegoldó kapacitására. **Ez szintén a szerző metaelemzés által levont új következtetése.** A 11. táblázatban a lehetséges jövő felvázolása csak számokkal jelenik meg és itt nem lehet tudni, hogy ezek a lehetséges jövő a 10.-es táblázat dinamikára ható tényezőivel azonosíthatók, vagy valami teljesen más jövőt szimbolizálnak. A feladatmegoldó kapacitás változását így nehéz értelmezni. A jövőkutatás paradigmatisztikusan lehetséges fejlődő újai, a kutatás szintéziseként úgy jelenik meg először, hogy mind a hat tényező egyidejűleg kifejti hatását, akkor az egymást erősítő és egymásnak ellentmondó hatások számbavételével lehetséges megbecsülni a jövőkutatás feladatmegoldó kapacitását. A kapacitást paradigmaváltás vagy új paradigma kifejlesztése erősítheti, vagy ha a jövőkutatás önrefleksióval összekapcsolt reflexitása erősödik, akkor javul a feladatmegoldó kapacitás. Szerencsés lett volna a 11.-es táblázatot az értelmező szöveg után helyezni, másrészt a 174. oldalon az első útra jellemző pályaleírásnál a „gap” helyett a magyar megfelelőt alkalmazni.

Érdekes a jövő kihívásaira történő reagálás összefoglaló elemzése, valamint az integrált jövőkutatás értelmzése is, amely szerint ez teremti meg a lehetőséget annak, hogy a társadalmi gyakorlatban létező és kutatható tárgya legyen a jövőkutatásnak. Ebben a részen megalapozza metaelemzés segítségével az integrált jövőkutatás paradigmáinak a körvonalait. Az integrált jövőkutatás tulajdonképpen a gyakorlat és az elmélet összekapcsolását testesíti meg, ami a jövőkutatás tudományos művelésén belül egy munkamegosztást valósít meg. Itt szembesülünk egy koevolúciós paradigma kifejlesztésével. Az integrált jövőkutatás két új paradigmája a koevolúciós és a partícipációs az evolúciós és kritikai paradigma vak foltjainak célirányos felszámolásával és paradigmaváltást eredményező variánsok képzésével alakítható ki. Az elméleti jövőkutatás koevolúciós paradigma mátrix bemutatása összefoglaló táblázatban jól áttekinthető képet ad a korábbi időszakhoz képesti változásokról ugyanúgy, mint a gyakorlati jövőkutatás partícipációs paradigma mátrixa is. A paradigmaváltás után egyet érthetünk a szerzővel abban, hogy a jövőkutatás művelése a két új és alternatív paradigma közötti verseny függvényében alakul. Az igaz, hogy ebben a versenyben egyik paradigma sem győzedelmeskedett, de ennek káros hatásai érzékelhetők. Ami megmutatkozik a kommunikáció beszűkülésében, vagy méginkább a forsithe tevékenységek jövőkutatásból történő kiválási törekvéseiben. De az is egyértelmű, hogy a jövőkutatás posztnormál tudományossága az elmélet és a gyakorlat folyamatos és egymást fejlesztő

összegkapcsolódása még nem valósult meg. Tanúi lehetünk annak, hogy a jövőkutatás mindhárom paradigmája működik a jelenben, és ettől függően változik az is, hogy a jövőkutatás milyen feladatot old meg. A jövőkutatási dinamika lehetséges folytatódásának három útja határozható meg a szerző szerint és mindhárom út egyaránt lehetséges, az egyik út, hogy az egyik paradigma győzelmével zárul a paradigmaváltás, a másik út a paradigmakészlet variálása, a harmadik út egy újabb paradigmaváltás, amely segíti a feladatmegoldó kapacitását a jövőkutatásnak. A XXI. század elején meglévő metaelemzés, azokra a kihívásokra próbál összpontosítani, amelyek a fenntarthatósággal a participativitással, valamint a tudás integrációval hozhatók összefüggésbe. Helyesen állapítja meg a szerző, hogy a fenntarthatóság problematikájának a kezelése világnézeti váltást tesz szükségessé, amelyet egy paradigmaváltásnak is követni kell a jövőkutatásban. Ez viszont csak egy technikailag célirányos paradigmavariánsok képzésének sorozatával valósítható meg. Az integrált jövőkutatás tudománya mellett és az azzal szoros kapcsolatot tartva erősödik és önállósodik a jövőkutatási praxis, amely számos ténnyel igazolható, de az is látható, hogy az integrált jövőkutatás nem paradigmák versengésében jön létre, mert mind a koevolúciós, mind a participációs paradigma a jövőtudások és gondolatok termelésének más-más szintjét, fázisát képviseli. A jövőkutatás tudománya áttérhet az integrált jövőkutatás kontextusába helyezve a tudományfejlődés variációs szelekciós modellje szerinti fejlődési útra.

E révén a folyamatban lévő paradigmaváltással a jövőkutatás ugrásszerűen megnövelheti hatékonyságát és felgyorsíthatja fejlődését. A szerző ezen megállapításai optimizmust sugallnak és feltételezik, hogy a jövőkutatás, mint önálló tudományterület hazai szinten is változatlanul megmarad és ennek intézményes háttere is erősödhet. Ennek némileg ellentmond a jelenlegi tendencia, amikor a IX. Osztályon belül a JKB önállósága megszűnik.

A dolgozat gondosan szerkesztett tudományos munka. Bár nyelvezetében helyenként nehézkes, összességében a csekély számú kritikai megjegyzés ellenére egy nagyon értékes, új tudományos eredményeket felvonultató munka, amely hiteles képet ad a jövőkutatás, mint interdiszciplináris tudományterület paradigmatis fejlődéséről.

A doktori mű és annak tézisei alapján javaslom a nyilvános vita kitűzését. A mű a korábbi fokozatszerzés követően jelentős új tudományos eredménnyel gyarapította a jövőkutatás területét, hozzájárult a tudomány továbbfejlődéséhez, ezért javaslom a mű elfogadását..

Miskolc, 2011. július 18.

Tóthné Szita Klára

a közgazdaság-tudomány kandidátusa